

SATIR ALTI KUR'AN TERCÜMELERİ ÜZERİNE

Salim KÜÇÜK*

ÖZET: *Türkler İslamla tanışıp önce küçük gruplar halinde daha sonra da topyekun bir şekilde bu dini kabul etmişlerdir. İslamla tanışan ve bu dini kabul eden Türkler İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'i Türkçeye çevirerek onu anlamaya çalışmışlardır. Bu çeviri faaliyetleri hem doğu hem batı Türkçesi sahasında birçok defa yapılmıştır. Bu çalışmada elde olan satır altı Kur'an tercümelerinin kadim Türk dili tarihi içerisindeki yeri ve önemine değinilmiş ve tercümeler yapılırken kullanılan teknikler üzerinde durulmuştur.*

Anahtar Kelimeler: *Türkçe, Kur'an, Çeviri, Satır Altı*

Giriş

Bir toplumu ulus yapan bağların en güçlüsü olan dil, bireyleri ulusuna, yurduna, geçmişine, sıkı sıkıya bağlar, bireyi geçmişle gelecek arasındaki zincirin bir halkası durumuna getirir (Aksan 2009: 13). Bireyi yaşayışının ve yaşanmışlığının ayrılmaz bir bütünü haline getiren dil, kültürle bütünlük oluşturup bireye çeşitli öğretiler sunar. Bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan alışkanlıklar, kabul edilen davranış, tutum ve değerler o grubun kültürüdür (Güvenç 1979: 104). Bir dilin söz varlığı, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle, ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir (Aksan 2018: 19). Dil ile kültür birbirinden ayrılmaz/ayrı düşünülemez bir birliktelik taşır. Dil, kültür sayesinde benliğini bulur ve yine kültüre hizmet eder.

---

* Prof. Dr., Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, sakucuk@hotmail.com

Taylor, "Kültür, bilgiyi, imanı, sanatı, ahlakı, örf ve adetleri, derin; mensubu olduğu cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı alışkanlıklarını ve bütün diğer becerilerini ihtiva eden gayet girift bir bölümdür." der. İnsan toplulukları, kültür donanımları sayesinde tabiata karşı, fakat kendisi için yapay bir çevre yaratmış, bir yandan aslî (biyolojik) ihtiyaçlarını karşılamış, bir yandan da tabiatın zararlı kuvvetlerine karşı korunabilmiştir. Kültür faaliyetlerinin başlamasına yol açan sebepler, insanoğlunun "biyolojik, sosyolojik, psikolojik" ihtiyaçlarıdır. Fakat kültür faaliyetleri sadece bu ihtiyaçların karşılanmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bu işin düzenli bir şekilde gerçekleşmesi için gerekli ölçü ve kuralları da ortaya koyar (Güneş, 1999: 9).

Semantik bir değişim, anlamsal bir değişimdir; bir sözcüğün semantik değeri, o sözcüğün anlamıdır. Sonra sözcük sınırları aşarak terim her türlü göstergeye uygulanır. Armalar bilimindeki ya da denizci bayraklarındaki renklerin semantik işlevinden, bir davranışın, bir çılgınlığın, bildiri aktarmamızı, başkalarıyla bildirişmemizi sağlayan herhangi bir göstergenin semantik değerinden söz edilir. Kısacası, bir bildirişim göstergesinin anlamını, özellikle de sözcükleri ilgilendiren her şey semantik ya da anlamsaldır (Guiraud 1999: 16). Durgun anlambilimin içerisine giren sözcük, kavram, anlam, eşanlamlılık, eşadlılık ve çokanlamlılık çeviride farklı yapılar gösterir. Çeviri yoluyla gerçekleşen anlamsal ve biçimsel değişiklikler diller arasında eksikliklere, hatalara sebebiyet vermiştir.

İster tek tek dilleri ele alalım, isterse bütün dilleri ortak nitelikleriyle ve karşılaştırmalı olarak inceleme yolunu tutalım, dil her açıdan önem taşır; önümüze çok değişik sorunlar serer (Aksan 2015: 13). Türklerin İslam dinini kabul edişleri, toplu bir şekilde İslam dinine girmeleri ve dini kaynakların tercüme edilmesi beraberinde birçok sorunu da getirmiştir. Sadece dini eserlerde olmayan fakat diğer kaynaklara nazaran okunması nasıl anlaşıldığı/anlaşılması gerektiği konusunda daha fazla önem gösteren dini kaynakların tercüme teknikleri üzerinde çeşitli çalışmalar, araştırmalar yapılmıştır.

İslamiyet'in yayılmaya başladığı 7. yüzyılda Türkler doğuda Köktürk; batıda Hazar ve Bulgar devletleri ile temsil edilmekteydi. Hz. Peygamber'in ulakları, İslamiyet'in doğuşunu haber vermekle meşgulken, doğuda Köktürkler bölünmenin eşiğine gelmiş; buna mukabil, Çin egemenliğine girmişti. Batıda ise Avarlar İstanbul'u kuşatıyor, Hazarlar Sasaneleri baskı altına alıp Kafkas egemenliğini pekiştiriyordu. 7. ve 8. yüzyılda Arap coğrafyasındaki İslam fütuhatı, İran'daki Sasani iktidarının yerle bir olmasının ardından önce İran'a sonra Orta Asya steplerine ulaştı. Türkler, İslamiyet ile Arap ilderleyişi vesilesi ile tanıştı (Şimşek 2017: 69).

Türkler Emeviler zamanında bazı Türk ülkelerinin fethedilmesi ile İslam'la tanışmışlardır. Bu dönemde İslam'a geçiş az ve duraksamalı olmuştur. Abbasilerle birlikte Türkler İslam dinine yakınlaşmaya başlamışlardır (Üşenmez 2010: 10). İslam dininin yayılma

sahaları genişlerken, Türklerin yaşadığı bölgelere gelen Araplar ve Türkler arasında muhtelif zamanlarda etkileşimler yaşanmıştır. Taberi'den nakledilen rivayet esas alınacak olursa Türklerle Araplar arasındaki etkileşimler 630'lu yıllara tekabül etmektedir (Üşenmez 2010: 7).

Değişik toplumların eşyayı, eylemleri ve kavramları farklı kelimelerle adlandırmaları ve bunları kendilerine has ifade kalıpları içinde kullanmaları, farklı dillerin doğması ile sonuçlanmıştır. Kur'an-ı Kerim "O'nun delillerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin, renklerinizin değişik olmasıdır." ayetiyle dillerin farklılığını, Allah'ın varlığının delillerinden biri olarak zikreder ve kendi dili olan Arapça dışındaki dilleri "yabancı dil" olarak niteler (Ünlü 2007: 12).

Diğer dünya dillerinde olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'in dilinin başka bir dile bütün özellikleriyle aynen tercüme edilmesi de mümkün değildir. Zira Kur'an, yalnız manasıyla değil, kelimeleri yapan harflerin seçilişi, kelimelerin cümledeki dizilişi ve bu dizilişten doğan ahengiyle bütün olarak bir mucizedir. Motomot tercüme, aslın yerini tutan sözdür. Hiçbir tercüme, Kur'an'ın aslını tutmaz, Kur'an'ın bütün icaz yönlerini yansıtmaz. Çünkü Kur'an vahiydir (Ateş'ten Ünlü 2007: 11).

Türk dili tarihi içinde Türkçe Kur'an tercümelemeleri önemli bir yer tutar. Farklı coğrafyalarda ve çeşitli zamanlarda yapılan bu çevirilerin dil çalışmaları yönünden büyük önem taşıdığı kabul edilmektedir. İlk Kur'an tercümelemeleri başlıca iki kısma ayrılır: Satır-arası tercümelemeler ve tefsirli tercümelemeler (Topaloğlu, 2018: 5). Ahmet Bican Ercilasun, Kur'an'ın ilk tercümelemelerinin Karahanlılar döneminde 'satır altı' tabir edilen bir tarzda yapıldığını belirterek, bu döneme ait olduğu tahmin edilen dört nüshadan söz eder ve bunları kısaca tanıtır (Ercilasun, 2011: 331). Janos Eckmann, Kur'an'ın Doğu Türkçesine Tercümelemeleri adlı makalesinde Doğu Türkçesiyle yazılmış altı tercümeden söz eder ve bunların tanıtımlarını yapar (Eckmann, 1973).

Kur'an Tercümelemeleri

Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra, bu dinin gereklerini öğrenmek için kutsal kitap Kur'an'ı tercümeleme ihtiyacı duymuşlardır. Bu sebeple daha Karahanlılar döneminde, Kur'an'ın Türkçeye tercümelemeleri yapılmaya başlamıştır (Şimşek 2016: 153). Türkçede yapılan Kur'an Tercümelemeleri kendi içerisinde Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi altında gruplandırılabilir.

Doğu Türkçesiyle Yapılan Kur'an Tercümelemeleri;

1. Karahanlı Türkçesi Satır-Altı Kur'an Tercümesi Türk ve İslam Eserleri Müzesi No 73 (TİEM 73).
2. Anonim Kur'an Tefsiri.
3. Rylands Kur'an Tercümesi.
4. Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi.
5. Özbekistan Nüshası.

Batı Türkçesiyle Yapılan Kur'an Tercümeleri;

1. Manisa Kur'an Tercümesi.
2. Bursa Kur'an Tercümesi (EAT dönemi ilk satır arası Kur'an Tercümesi).
3. Türk ve İslam Eserleri Müzesi No 40 (TİEM 40) (Ünlü 2012: 14).

Eldeki bilgilere göre *Kur'an-ı Kerim*, önce Farsçaya tercüme edilmiştir. Samanoğullarından Mansur b. Nuh (350-365/961-976) *Kur'an-ı Kerim*'in Farsçaya tercümesini resmen hükümet işi olarak ele almıştır. Aralarında Türk asıllı bilginlerin de bulunduğu Horasan ve Maverâünnehir âlimlerini toplayarak Kur'an'ın Farsçaya tercümesinin caiz olup olmadığı hususunda onlardan fetva aldıktan sonra, oluşturulan heyet *Kur'an-ı Kerim*'i, İbn Cerir et-Taberi'nin 40 cilt olan *Camîu'l-Beyan* adlı tefsirinin kısaltılmış şekliyle beraber Farsçaya çevirmiştir. Bu tercüme, Kur'an-ı Kerim'in zamanımıza ulaşan ilk tercümesi olup satır-altı bir nitelik taşımaktadır. Farsça kelimeler, Farsçanın söz dizimi kuralları dikkate alınmaksızın Arapça kelimelerin altına yazılmıştır. Bu ilk Farsça Kur'an tercümesi, Türkçe ilk Kur'an tercümesi için de aynı zamanda bir model olmuştur (Özkan 2010: 518-519).

Satır arası Kur'an tercümeleri Karahanlı Türkçesi döneminde başlamış Harezmi, Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde de devam etmiştir.

Tercüme Tekniği

Hironymus'a göre temelde iki tür çeviri yöntemi vardır: 1. Kelimesi Kelimesine Çeviri, 2. Anlamın Çevirisi. Bunlardan birincisinde; çeviride metnin biçim unsurlarına elden geldiğince sadık kalmak, ikincisinde ise kaynak metin yapılarını mümkün olduğu kadar çeviri metin dilinin anlam, söz dizimi ve biçim özelliklerine uydurmak önemlidir. Kelime kelime çeviri yöntemiyle daha çok kutsal kitap metni yazılırken din dışı metinler için ise daha çok anlam çevirisinin uygun düşeceği belirtilir (Eker 2015: 41). Aksan'a göre (2009: 34-35) çeviri unsurlar kendi içerisinde tam çeviri, yarı çeviri, bağımsız çeviri ve anlam etkilenmesi olarak 4 şekilde karşımıza çıkar.

Çeviri başlı başına bir kavramlaştırma eylemi olmamakla birlikte her dil çeviride kendi kurallarını uygular ve dolaylı olarak kavramlaştırmaya başvurur. Türkçenin tarihine bakıldığında en çok çevirinin Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonra Arapça ve Farsçadan yapıldığı görülür. Örneğin Arapça *beni adem* Türkçeye *adem oğlanları* olarak çevrilmiştir. Kur'an çevirilerinde bu türden birçok örneğe rastlanır. Ahmet Topaloğlu tarafından üzerinde çalışma yapılan 15.yy'da Muhammed bin Hamza tarafından yapılmış bir Satır-Arası Kur'an çevirisinde *yavuz yalan* "iftira", *aru avrat* "iffetli kadın", *esenleşmek* "selamlaşmak, hatır sormak" gibi birçok öge ile karşılaşılır (Aksan 2018: 47-48).

Erken devir Türkçe Kur'an tercümelerinde "satır-arası" çeviri yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle Arapça kelimelerin her birisine Türkçe ve/veya Farsça karşılıkları verilmiştir. Her bir kelimeye Türkçe karşılık vermek Türkçe kelime türetmek ve ekleri işlek hâle getirmek iyi bir yöntem olmakla birlikte Türkçenin sentaks yapısına uygun olmayan bir yöntemdir ve Türkçenin söz dizimi Arapçadan dolayı olarak etkilenmiştir (Üşenmez 2010: 12; Özkan 2010: 555). Arapçanın söz dizimi üzerinde etkisi kendini başta veya ortada yer alan yüklemle gösterir. Bakara Sûresi'nden alınmış iki örnek: *Sıdılar anlarını Tengrinin destûrı birle* [76a]/5=B:251 (*Onları Tanrının izniyle bozguna uğrattılar*); *Takı ol kimerse üze kim toğrulmuş anıng üçün anlarınng rüzîsi takı anlarınng keyimi körklüglük birle* [68b]/4=B:233.

Satır-arası/altı adı verilen bu yöntem erken dönem ilk Kur'an tercümelerinde görülen çeviri tekniğidir. Mâverâünnehir bölgesinde yapıldığı varsayılan Kur'an tercümelerinde çevirilerde iki dillilik esas alınmıştır. Bir başka ifadeyle bu bölgede yapılmış Kur'an tercümelerinde Arapça kelimelere hem Türkçe hem de Farsça karşılıklar verilmiştir (Üşenmez 2011: 364). Eski Anadolu Türkçesi döneminde, Kur'an'ın bütününe yönelik tercüme çalışmaları XIV. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Bu dönemde yapılan Kur'an tercüme çalışmaları üç şekilde karşımıza çıkmaktadır 1. Satır arası kelime kelime tercüme, 2. Tefsirli tercüme, 3. Tefsirler (Bayraktar 2019: 358). Kur'an'ın ilk tercüme çalışmaları Karahanlılar döneminde yapılmıştır. Bu eserler "satır- arası" tabir edilen tarzda yapılmış olan tercümelerdir. Arapça asıl metin daha iri harflerle üstte bulunur. Özgün metindeki her kelimenin, bazen de küçük kelime gruplarının altına daha küçük Arap harfleriyle tercümesi yazılır (Ercilasun 2011: 331). Kelime bolluğu bakımından, genellikle dini eserler, dikkate değer dil zenginliklerine sahiptirler. Geniş sinonimcilik sayesinde herhangi bir kelime, İslamî dil çerçevesi içerisinde, manaca eşit olan diğer bir kelime ile rahatça yer değiştirebilirdi. Genellikle tefsir, Kur'an, Fıkıh ve emsali dini eserlerin çevrilmesi ve izahları öteden beri lengüistik araştırmaların klasik temelini teşkil etmiştir. Eserin kutsiyetine en ufak bir hâle getirilmemesi için, metne gösterilen sadakat, çevrilen her bir kelimenin gerçek manasının meydana sürülmesine vesile teşkil etmekte idi (Hacıeminoğlu 2019: XIII).

Sonuç

Karahanlı ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde meydana getirilen tercümelerde Arapça veya Farsça kavramların Türkçe kavramlara nispeten az kullanıldığı, bunun yerine kavramlaştırma yoluna gidilerek Türkçe kavramların daha çok tercih edildiği görülür. Eski Anadolu Türkçesi döneminde 14.ve 15. yüzyıllarda meydana getirilen satır arası Kur'an tercümelerinde halkın günlük konuşma diline de yerleşen ve Türkçe kökenli kelimeler gibi düşünülen ancak aslında Arapça ve Farsça kökenli olan kavramlar kendilerine bu tercümelerde daha fazla yer bulmuştur.

1. Satır altı Kur'an tercümelerinde Arapça kökenli *cennet, ekber, Allah* vb. pek çok sözcüğe Türkçe *uçmah, ulugrak, Tengri / İdi / Yaratılan* gibi karşılıklar verilirken yine Arapça kökenli *Nebiyi / Resül, cennet, melek* vb. Arapça pek çok sözcüğün de *peygamber, bûstan, ferişte* gibi Farsça sözcükle karşılandığı görülür.

2. Satır Altı Kur'an Tercümeleleri metonomik yönden de birçok çalışmaya konu olmuştur (Kök, 2004, Kök, 2010, Küçük, 2019).

3. Türkçe-Arapça-Farsça olarak üç katmanda yapılan bu tercümeleler satır arası tekniğiyle yapıldığından cümle yapısında Arap sentaksının etkisi açıkça görülür. Söz dizimi ile ilgili olarak ise tercümelerde kelime grubu yapısında ağırlıklı olarak belirtili, belirtisiz isim tamlaması ve sıfat tamlaması yapılarına yer verilmiştir. Kullanımlarına bakıldığında Tercümelerde *iman getürmüş avrat, aru avratlar; oruç dutıcı erenler, saklayıcı erenler* gibi birçok sıfat tamlamasının kullanıldığı görülmekte ve dinî yönden erkek ve kadının özellikleri ortaya konulmaktadır.

4. Satır arası tercüme tekniğine dayalı tercümeler Arapçanın sentaksına uygun yapılar sergilemektedir. Deyim yapısındaki tercümelerde Arapça ve Farsça sözcüklerden sonra *kıl- bol, bir-, ay- ve tur-* yardımcı fiillerine yer verildiği görülmektedir. Tam ve yarı çevirilerde bu fiillere bağlı olarak tamlama ve deyim yapısında yapılar da bulunmaktadır. Söz konusu yardımcı fiillerin yanına gelen kelimeler Türkçe olduğunda tam çeviri, Arapça ve Farsça olduklarında ise yarı çeviri yapısı taşıdıkları görülür.

5. Tercümelerde +II, +IU isimden isim yapma eki ve olumsuz olan +sIz ve +sUz eklerinin kadın ve erkeğe özgü cinsiyet bildiren sözcüklerle birlikte sıfat tamlaması oluşturdukları görülür: *hünerli avratlar, erlü avrat, arusus erenler, ersüz avrat* vb.

6. +ICI, +UCU ekinin fiil köklerine gelerek cinsiyet belirtici söz öbekleri ile kullanıldıkları ve sıfat tamlaması oluşturdukları görülür: *anıcı avratlar, emzürücü avrat, ibâdet eyleyici avratlar* vb.

7. Sıfat-fiil eklerinin de sıfat tamlaması oluşturdukları görülür: *ogrı kılğan tişi* (hırsızlık yapan kadın), *talak birilmiş tişi* (boşanmış kadın) gibi.

8. Biyolojik, genetik anlamda kadın ve erkek olmak üzere iki cinsiyet vardır, bu bağlamda iki cinsiyeti ayıran ise onların üreme sistemleridir. Anatomi ve hormonal değişimlere göre birey cinsiyetlerden birine ait olur. Kadın ve erkeği tanımlamada önemli olan diğer bir faktör de kadın ve erkeğin değişik kültürlerdeki tanımlamalarıdır ki buna toplumsal cinsiyet (gender) denilmektedir (Akın ve Demirel 2003: 73). Örneğin Kur'an'da kadın *mer'at* (kadın, hanım, zevce, eş), *nisa* (kadın), *ünsa* (kadın), *zevce* (canlı varlıklardan eşleşen çiftlerden dişi olanı), *mü'mine* (Yüce Allah'a mutlak boyun eğen kadın), *muhsinat* (evlenmiş olan kadınlar) gibi pek çok sözcükle anılmıştır. Cinsiyet biyolojik olarak kadın ve erkeği ifade ederken toplumsal cinsiyet, toplumun bu kavramlara yüklediği anlamları içermektedir. Temelde cinsiyet (gender) *doğal cinsiyet* (natural gender), *dil bilgisel cinsiyet* (grammatical

gender), *sözlüksel cinsiyet* (lexical gender), *gizli cinsiyet* (covert gender) ve *çağrışımsal cinsiyet* (associative gender) olmak üzere kendi içerisinde 5 alt başlık altında incelenebilir. Türkçe Arapça gibi dilbilgisel cinsiyet kategorisine sahip olmadığından Satır Altı Kur'an Tercümelelerinde cinsiyete dayalı kavramlaştırmaların genellikle sözlüksel (lexical gender), anlamsal ve akrabalık adlarına dayalı olarak ele alındığı görülür. Örneğin *eren* (koca, zevç), *irkek* (erkek) *oğlan* (erkek çocuk, oğul), *ata* (baba), *er kardaş* (erkek kardeş); *avrat* (eş, zevce, kadın), *dişi* (kadın), *karavaş* (cariye); *ana* (anne), *kız kardaş* (kız kardeş), *atanuz kız karındaşları* (hala), *atan kız karındaşı kızları* (halanın kızları), *anamız kız karındaşları* (teyze), *avratlarımız anaları* (Karınızın annesi), *ögey kız* (üvey kız), *oğlanlarımız avratları* (gelinleriniz), *tayın kızları* (dayı kızları) vb. Tercümelerde geçen ve soyutluk bildiren huri, firişte, cadu, peri gibi kavramları ise cinsiyet yönünden örtülü olarak değerlendirmek gerekir.

Kaynakça

- Akın, Ayşe ve Simge Demirel (2003). "Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Sağlığa Etkileri", C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi, 25 (4), Ankara, ss.73-82.
- Aksan, Doğan (2009). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yayınları, Ankara.
- Aksan, Doğan (2018). Türkçenin Sözcükleri, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Bayraktar, Fatma Sibel (2019). Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümelelerinde Esmâ'ül Hüsnâ'nın Türkçe Söylemleri, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Edirne.
- Eckmann, Janosh (1973). "Kur'an'ın Doğu Türkçesine Tercümeleleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.21, İstanbul, ss.15-24.
- Eker, Ümit (2015). Lehçe İçerik Aktarma Yöntemleri, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Ercilasun Ahmet Bican (2011). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Guiraud, Pierre (1999). Anlambilim, Matbaa 70, İstanbul.
- Güneş, Sezai (1999). Türk Dili Bilgisi, D.E.Ü. Rektörlük Matbaası, İzmir.
- Güvenç, Bozkurt (1979). İnsan ve Kültür, Remzi Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- Haceminioğlu Necmettin (2019). Karahanlı Türkçesi Grameri, TDK Yayınları, Ankara.
- Kök, Abdullah (2004). "İlk Türkçe Kur'an Tercümelelerinde Metonimli Kullanımlar Üzerine" Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, 4-7 Mayıs 2004, ss.1-2, Ankara.

Kök, Abdullah (2010). "XI. Yüzyılda Türk Dünyasında Haberleşme Metonimileri", Turkish Studies, International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 5/1, Winter, ss.1194-1209, Ankara.

Küçük, Salim (2019). "Doğu ve Batı Türkçesi Satır Altı Kur'an Tercümelerinde Kıyamet Günü Kavramı İçin Kullanılan Ad Aktarmaları", Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 8/18, ss. 71-89.

Özkan, Mustafa (2010). Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yapılmış Kur'an Tercümeleri", ss. 518-555, İstanbul.

Şimşek, Yaşar (2017). Eski Anadolu Türkçesi Satırarası Kur'an Tercümesi'nin (Topkapı Nüshası) Söz Varlığı Üzerine Notlar II, Türkbilig, ss. 69-70.

Topaloğlu, Ahmet (2018). XIV. Yüzyılın Ortalarında Yapılmış Satırarası Kur'an Tercümesi, C. I-II, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ünlü, Suat (2007). Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Çevrilmesi Ve İlk Kur'an Tercümeleri, Dinî Araştırmalar, Ocak-Nisan, C.9, S.27, ss.9-56.

Ünlü, Suat (2012). Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleri Sözlüğü, Eğitim Yayınevi, Konya.

Üşenmez, Emek (2010). Eski Kur'an Tercümelerinden Özbekistan Nüshası Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.

Üşenmez, Emek (2011). Eski Bir Kur'an Tercümesinin 15. Yüzyıla ait Bir Osmanlı Dönemi Kur'an Tercümesiyle Karşılaştırılması, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, 363-383, Ankara.